

Rubeus Egyesület „Szedervessző”
1076 Budapest, Thököly út 8. Tel.: 06-30/388 00 34
www.rubeus.hu e-mail: rubeus@rubeus.hu

TÁMOP-5.5.4.A-09/1 „Befogadó média-képzési program romák és mozgássérültek munkaerő-piaci integrációjáért” c. projekt tapasztalatainak bemutatása a résztvevők oldaláról

Kutatási zárótanulmány

Rácz Andrea – Freisinger Balázs

Készült a Kisebbségi és Emberi Jogi Alapítvány által, a TÁMOP-5.5.4.A-09/1 „Befogadó média-képzési program romák és mozgássérültek munkaerő-piaci integrációjáért” című pályázat keretében. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

 ÚJ SZÉCHENYI TERV

2011. június

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. kutatási szakasz.....	5
I. Gyakornokokkal készült kérdőívek elemzése.....	5
I.1. Gyakornokok bemutatása.....	5
I.2. Képzéssel kapcsolatos vélemények.....	5
I.3. Hátrányos helyzet megítélése.....	6
II.1. A projekt tartalmával, szervezettségével kapcsolatos elégedettség.....	7
II.2. Erősségek és gyengeségek, javaslatok.....	8
II.3. A gyakornoki munka bemutatása és értékelése.....	10
II.4. Gyakornokokkal, szakemberekkel való kapcsolat.....	10
II.5. Egyéni motiváció: Miért vonzó a média?.....	12
II.6. A „befogadó média” értelmezése.....	13
III. A képzés mentorainak és közvetlen vezetőinek első tapasztalatai.....	14
III.1. Hátrányos helyzetű csoportok megítélése.....	14
III.2. Romák és fogyatékkal élők média-reprezentációja.....	15
III.3. Gyakornokokról való vélekedés.....	17
III.4. Első tapasztalatok értékelése.....	20
IV. Gyakorlati helyek munkatársainak tapasztalatai.....	21
IV.1. Romák és fogyatékkal élők helyzetének megítélése.....	21
IV.2. Média szerepe, a célcsoport médiareprezentációja.....	22
IV.3. Gyakornokokról és a program sikeréről való vélekedés.....	24
2. kutatási szakasz.....	27
V. Munkavállalókkal készült kérdőívek és interjúk elemzése.....	27
VI. A képzés mentorainak és közvetlen vezetőinek tapasztalatai a foglalkoztatás időszakában.....	32
Összegző megállapítások.....	38

Bevezetés

Kutatásunk célja a munkáltatók és munkáltatói környezet attitűd-felmérése a foglalkoztatottakkal szemben. Továbbá célja a foglalkoztatott célcsoport tagok nyomon követése, beilleszkedésük feltérképezése. A program keretében a képzés 10 hónapos, 12 roma, 4 mozgássérült résztvevővel valósul meg. A képzés második felében az ATV és a Klubrádió heti 3 napon gyakorlati oktatást tart a képzés résztvevőinek. Ezt követően a munkáltatók (ATV és Klubrádió) 8 hónapon keresztül foglalkoztatnak 3-3 embert (roma származású, illetve mozgássérült). A célcsoport-tagokat a médiumok saját munkatársaikból választott mentorokkal segítik. Az attitűd felmérés célja a médiaképzésen részt vett, majd munkát vállaló személyekkel kapcsolatos elégedettség vizsgálata a munkáltatói környezetben, melyet a munkaadók és az együtt dolgozó kollégák alkotnak. Ennek feltárása elsősorban kvalitatív metodikára épülő módszertannal készül.

Fontosnak tartottuk felmérni a kiképzett munkavállalókkal kapcsolatos attitűdöket, a felmérés a szervezeti elvárás-rendszereknek való megfelelést, szakmai felkészültséget, beilleszkedést, a célcsoporttal kapcsolatos nézeteket, véleményeket, elégedettséget, a szakmai fejlődés lehetőségét is méri. Továbbá méri a foglalkoztatottak elégedettségét, beilleszkedését.

A kutatás menete a következő volt:

- A foglalkoztató szervezetnél a *közvetlen vezetővel készült mélyinterjú* (szervezetenként 1 fő, összesen 2 szervezet esetében 2x2 fő). A foglalkoztatása elején és végén is készült interjú.
- Szervezetenként 1-1 *fókuszcsoporthoz készített interjút* (3-5 taggal), ahol a szervezeti elvárások, vélemények csoportos formában kerültek összegyűjtésre és elemzésre. (összesen 2 fókuszcsoporthoz interjú)
- A foglalkoztatottak munkáját segítő *mentorokkal* két alkalommal készült interjú, a foglalkoztatás elején és végén. (összesen 3x2 mélyinterjú)
- *A 16 gyakornokkal készítettünk motivációs interjút*, annak feltárása érdekében, hogy mit vár az adott gyakorlati helytől a gyakornok, illetve továbbfoglalkoztatás esetén az adott munkahellyel kapcsolatban előzetesen milyen várakozásai vannak, mennyire motivált, mit tesz annak érdekében, hogy az adott gyakorlati hely a továbbiakban foglalkoztassa. Miben számít segítségre, hogyan érzi magát a gyakorlati helyen lévő kollektívában, hogyan tud beilleszkedni az adott szervezetbe, a vezetőség és a kollégák hogyan segítették szakmai fejlődését. (összesen 16 rövid, 15-30 perces motivációs interjú)

- A foglalkoztatás időszakában pedig 6 munkavállalóval készült mélyinterjú annak feltárása érdekében, hogy a kérdezett mit várt az adott munkahelytől, előzetesen milyen várakozásai voltak, miben számított segítségre, előzetes várakozásaihoz képest hogyan érezte magát, hogyan tudott beilleszkedni az adott szervezetbe, a vezetőség és a kollégák hogyan segítették szakmai fejlődését.
- Kiegészítésként a kvantitatív metodikára épülő adatgyűjtést is alkalmaztuk. A gyakornokok és a munkavállalók egy adatlapot is kitöltöttek, amikor is a kérdőívvel a gyakorlatot biztosító terephellyel és a későbbi munkahellyel kapcsolatos elégedettséget vizsgáltuk. (összesen 16 db adatlap a gyakornokokkal és 6 darab adatlap a továbbfoglalkoztatásban részt vevő munkavállalókkal)

A munkáltatói környezet tagjai körében készülő, valamint a gyakornokok és később a munkavállalók attitűdjét, beilleszkedését feltáró vizsgálat lehetőséget adott arra, hogy megvizsgáljuk, hogy a támogatott program keretében az adott munkavállalóhoz kötődően mennyiben volt sikeres a szakmai felkészülés, a támogatott formában megvalósult foglalkoztatása mennyiben növelte az egyén szervezeti integrációját. Választ ad arra, hogy a program mennyiben szolgálta a roma, illetve fogyatékkal élő foglalkoztatottak szakmai fejlődését.

1. kutatási szakasz

I. Gyakornokokkal készült kérdőívek elemzése

A gyakornoki időszakban minden gyakornok egy adatlapot töltött ki, amikor is a gyakorlatot biztosító terephellyel és a későbbi munkahellyel kapcsolatos elégedettséget, előzetes várakozásokat vizsgáltuk. A kutatásban 4 fogyatékkal élő és 12 roma gyakornok válaszolt a kérdéseinkre.

I.1. Gyakornokok bemutatása

A gyakornokok többsége a 20-as éveiben jár, a legidősebb gyakornok 53 éves, a legfiatalabb pedig 21 éves. **Heten gimnáziumban, hatan szakközépiskolában szereztek érettségit, három fő pedig felsőfokú diplomával rendelkezik. Az érettségi megszerzését követően többen vettek részt különböző tanfolyamokon,** volt aki pl. üzleti kommunikátornak, web programozó asszisztensnek, jogi asszisztensnek tanult. 13 gyakornok vett rész ilyen jellegű képzéseken, hatan dolgoztak is a szerzett szakmában. Két gyakornoknak kettő, egynek pedig három szakmája is van, amit az érettségi óta megszerzett.

A jelen projektben való részvétel megkezdése előtt a többség (11 fő) dolgozott. A havi nettó bevételeket tekintve elmondható, hogy hét gyakornok kevesebb mint 70 ezer forint támogatásból él (ösztöndíj és egyéb, szociális jellegű támogatás), szintén ugyanennyien élnek 71-100 ezer forintnyi jövedelemből, míg két kérdezett 100 ezer forint feletti pénzzel gazdálkodik.

I.2. Képzéssel kapcsolatos vélemények

A kérdezettek többsége nagyon elégedett a képzéssel. **A legfontosabbnak azt tartják, hogy a képzés során megtanulják a szakmát (15 fő), de ugyanilyen fontos számukra az is, hogy a kollégákkal jól kijöjjenek a gyakorlatot biztosító helyszínen - ezt 14 fő gondolja így. Egy fő kivételével mindenki motivált abban, hogy majd munkát kapjon** és az is fontos a kérdezettek véleménye szerint, a gyakornoki munka során a tudásokhoz mérten a lehető legjobban teljesítsenek. 13-an szeretnének megfelelni a közvetlen vezetőnek is. A többség azzal is egyetértett, hogy fontos, hogy a képzés során jól érezze magát. 12-en úgy vélik, az is fontos, hogy személyes jelenlétük által a romákkal, fogyatékkal élőkkel szembeni diszkrimináció csökkentéséhez házzá tudjanak járulni.

A képzésben részt vevőkkel, azaz a közvetlen vezetővel, kollégákkal, mentorokkal inkább elégedettek. A saját hozzá állását azonban nem mindenki értékelte pozitívan: a társaság fele ezzel inkább elégedetlen. A közvetlen vezetővel inkább heti szintűek a találkozások, a kollégákkal azonban napi kapcsolatban állnak a gyakornok.

A képzés során senkinek nem volt konfliktusa. **A többség úgy érzi, hogy a gyakorlati helyre, ahol jelenleg dolgozik, igaz a „befogadó média” kifejezés** (13 pozitív válasz). Válaszaik indoka a következő volt: *„mert a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű embereket karolja fel, minket oktatnak és befogadtak minket”,* vagy *„adottak az elhelyezkedési lehetőségek a médiában és nem a származás a fontos, hanem a tudás és a munka, amit nyújtok”.*

Egy fő kivételével mindenki szeretné, ha a projekt keretében továbbfoglalkoztatnák az adott médiánál. Ezzel kapcsolatban az indoklások sorában az alábbiakat olvashatjuk: *„alkalmasnak érzem magam rádiós műsorvezetőnek”,* *„itt több lehetőségem van, mint vidéken, és ezzel szeretnék foglalkozni”.* Volt aki így fogalmazott: *„mindenképpen szeretnék hasznos tagja lenni a társadalomnak, szeretnék a médiában dolgozni”.*

1.3. Hátrányos helyzet megítélése

A kérdezettek többsége (13 fő) úgy nyilatkozott, hogy származása / fogyatékosága miatt nem érte hátrányos megkülönböztetés, negatív tapasztalatokkal mindösszesen hárman rendelkeznek. A három fő, akiket ért hátrányos megkülönböztetés, az élet számos területén átélt már ilyet, leginkább az iskolában és a munkavállalásnál gyakori ez, de a diszkrimináció a közlekedésnél is rendre előfordul velük.

A gyakornokokat arra is megkértük, hogy értékeljék, mennyire elégedettek a saját életükkel. **11-en inkább elégedettek a saját eddigi életükkel, viszont már csak 8 fő az, aki a jövőbeli kilátásait is pozitívan értékeli.** A fogyatékkal élők és két roma származású gyakornok az egészségi állapotát nagyon rossznak tartja, a többség ezzel elégedett. **Az ország helyzetével 15-en nagyon elégedetlenek,** mindösszesen egy kérdezettnek jobb ennél a véleménye. **13-an pedig a romák és a fogyatékkal élők helyzetét is borúsán látják,** hárman azonban kevésbé képviselnek ezzel kapcsolatban negatív álláspontot. **Összességében tehát inkább egy negatív kép rajzolódik ki, a személyes életük terén azonban a többség elégedettnek mondja magát.**

II. Gyakornokokkal készült interjúk elemzése

A projektben résztvevő gyakornokok megkérdezésére 2011. január végén került sor. Az elméleti képzés ekkor már lezárult, a gyakorlati képzés azonban nem minden hallgató számára kezdődött el, így a képzés egészével kapcsolatosan megfogalmazott véleményeket ennek tükrében szükséges értelmezni. A projektben résztvevő 16 gyakornok mindegyikével, egyenként rögzítésre került egy interjú és egy kérdőív. Az adatszolgáltatás írásos beleegyezéssel történt, de a feldolgozás anonim. Az eredmények bemutatása, a tapasztalatok összefoglalása során a forrásra, a beszélgetésekből idézett részekre név nélkül hivatkozunk, a kérdezett nemét, életkorát és státuszát adjuk meg.

A motivációs interjú azt volt hivatott feltárni, hogy mennyire elégedett a gyakornok a projekt tartalmával, szervezettségével; milyen erősségeit, gyengeségeit látja a képzésnek, esetlegesen milyen javaslatokat fogalmazna meg a projektgazdák és a lebonyolítók felé; hogyan értékeli a gyakornoki munkát; milyen a kapcsolata a képzésben résztvevő szakemberekkel és a többi gyakornokkal; milyen egyéni motivációi vannak, melyek a média világa felé orientálják és mit tesz meg ő maga a siker érdekében; végül rákérdeztünk arra is, hogy mit jelent számára a „befogadó média”.

II.1. A projekt tartalmával, szervezettségével kapcsolatos elégedettség

A válaszadók mindegyike maximális elégedettségének adott hangot. Úgy nyilatkoztak, hogy tapasztalatuk szerint **mind a tananyag összeállítása, mind a lebonyolítás professzionális**. Többen külön kiemelték a rendkívül magas színvonalú elméleti képzést és elismeréssel szóltak az abban szerepet vállaló előadók, tanárok szakmai kvalitásáról, gyakorlatias szempontú ismeretátadásáról.

„A tanfolyamon olyan emberek tanítanak, akik gyakorlottak, ebben dolgoznak régóta. Nem csak a leírt anyagokat tanítják meg, hanem gyakorlatokat mutatnak. ” (férfi, 25 éves, fogyatékkal élő)

„Maximálisan meg vagyok elégedve az oktatókkal is, a tantárgyakat is nagyon jól összeválogatták. [...] Nem tudok különbséget tenni a képzés során a modulok között, mind nagyon tetszett, minden nap úgy jövök el, hogy boldog vagyok, hogy itt lehetek.” (nő, 46 éves, roma származású)

Sok gyakornok fontosnak tartotta megemlíteni, megnyugtató számukra, hogy **a képzés vezetői részéről folyamatosan nyitva áll a segítségnyújtás, támogatás lehetősége, a hallgatók az**

esetleges problémáikkal nincsenek magukra hagyva.

„Odafigyelnek ránk, hogy ha bármilyen problémánk van, akkor személy szerint is tudunk fordulni a vezetőkhez és én ezzel elégedett vagyok.” (nő, 24 éves, roma származású)

A mozgáskorlátozott gyakornokok is általánosan jó véleménnyel voltak a projekt szervezettségéről, beleértve az ő mozgásuk támogatásával járó helyzetek megoldását is.

II.2. Erősségek és gyengeségek, javaslatok

Erősségként a legtöbb válaszadó a képzés elméleti részének alaposságát, szakmai mélységét és szerteágazó részletességét emelte ki.

„[...] neves oktatók segítenek minket. Médiaismeretet, műfajismeretet, médiapszichológiát, politológiát tanultunk, [...] Nekem nagyon tetszett az elmélet, legjobban a műfajismeret, az az, ami kihagyhatatlan, bármelyik területen helyezkedik el az ember. A médiajog és a politológia egy kicsit távolabb áll tőlem, de történelmet is tanultunk.” (nő, 20 éves, roma származású)

Többen úgy fogalmaztak, hogy ugyan az elméleti tananyag rendkívül hasznos, szükségességéhez nem fér kétség, bár a mennyisége az elméleti képzési szakaszra rendelkezésre álló idő tükrében már inkább a nehezen feldolgozható kategóriába sorolható. Ezt azonban nem a projekt gyengesége, inkább saját előtanulmányaik hiányának számlájára írták.

„[...] nagyon sok minden, azt gondolom, talán túl sok is. Általános műveltséget próbáltak belesulykolni az ember fejébe fél év alatt, ami azt gondolom, nem annyira sikerült, mert hát 10 évet nem lehet bepótolni fél év alatt.” (férfi, 25 éves, fogyatékkal élő)

Voltak ugyanakkor olyan válaszadók is, akik még a jelenleginél is több tananyagot is szívesen fogadtak volna.

„Ugyanakkor ez a négy hónap, az elméleti részről beszélek, nagyon izgalmas volt. Talán annyiban volt vele gondom, hogy kevés volt az óra. Az elméleti képzés mindenképpen szükséges és még bővebben lenne szükséges szerintem.” (férfi, 33 éves, fogyatékkal élő)

Gyengeségként többen említették a gyakorlati foglalkozásoknak az elméleti órákkal szembeni lényegesen kisebb arányát, bár ez többnyire annak tudható be, hogy a tanfolyam második,

gyakorlati képzési szakasza az interjúfelvétel időpontjában sok hallgató számára még nem vette kezdetét.

A legtöbb gyakornok által külön kiemelt **pozitívum volt az oktatók, előadók, tanárok szakmai felkészültsége, illetve a hazai média világában betöltött meghatározó szerepe, mely nagyban erősítette hitelességüket, ahogy az egész képzés szakmai megalapozottságát, nimbuszát is.**

„[...] nagy lehetőség akár az elméleti oktatáson ilyen nagy emberekkel találkozni. Gondolok arra, hogy látjuk a folyosón Havas Henriket, Kuncze Gábort. Az elméleti képzésen olyan emberektől tanultunk, akik hatvan-hetven éve a pályán vannak, és mi is látjuk rajta a szánkat. Ez egy nagyon nagy dolog. Olyan életpályát bejárt tanárok, hogy nagyon örülünk, hogy megismerhettük őket.” (férfi, 33 éves, fogyatékkal élő)

„Tetszik, hogy változatos a tanárok összetétele, nagyon jó volt az, hogy az egyik órán egy idősebb bácsi tartott órát, nagyon érdekes volt hallani az idősebb és a fiatalabb generációnak a meglátásait. Kiemelném a tanárok közül Kelen Károlyt és Rab Lászlót a Népszabadságtól.” (férfi, 25 éves, roma származású)

Javaslatként, elvárásként többen is megfogalmazták, hogy nincs információjuk arról, a gyakornokok közül milyen szempontok alapján választják majd ki azokat, akik munkalehetőséget kapva tovább dolgozhatnak addigi gyakorlati helyükön. **Örömmel vennék, ha a mérlegelés szempontrendszerével már a képzés során tisztában lehetnének.** Ugyancsak a továbbfoglalkoztatás kapcsán hozták szóba többen is, hogy bár tisztában vannak vele, hogy túlkínálat van a magyar médiához kapcsolódó munkaerőpiacon, és hogy a KEJA által szervezett képzésben a munkalehetőség meglepte már önmagában is rendkívüli lehetőség, azért szívesen vennék, ha a 16 gyakornok közül nem csak 6 fő kaphatna esélyt a munkába állásra. **Az állásajánlatot nem kapók számára pedig rendkívül hasznosnak tartanának valamiféle orientációt, a munkakeresésben való közvetlen és konkrét iránymutatást a tanárok részéről.**

„[...] tizenhatan vagyunk és csak hat embernek lesz a későbbiekben munkája. [...] rettentően nagy kérdés, hogy ki hol találja meg a helyét, gyakorlati idő alatt a tévé, ill. rádió kit fog kiválasztani. [...] én látok rációt abban, hogy a Lajosék azért azoknak az embereknek, akik nem tudnak a programban tovább részt venni május után [...], azoknak is megpróbálnak esetleg irányvonalakat adni, hogy hol célszerű a médián belül keresgélni.” (nő, 26 éves, roma származású)

II.3. A gyakornoki munka bemutatása és értékelése

A képzés első, elméleti szakasza hétköznapi reggeltől koradélutánig tartó tantermi oktatással, előadások, tanórák és csoportos foglalkozások látogatásával telt. **A tananyag minőségével és az órák szerkezetével a hallgatók maximálisan elégedettek voltak.** Szinte minden megkérdezett kiemelte a beszédtechnika fejlesztésére irányuló képzési elem hasznosságát. A válaszadók hangsúlyozták, hogy **az elméleti jellegű ismeretanyagot is sikerült gyakorlatias szempontból megközelítve könnyen fogyaszthatóvá, élményszerűvé tennie a legtöbb tanárnak.**

Többen is elismeréssel nyilatkoztak a tantervbe épített számítástechnikai, programkezelői tematikáról, mely kapcsán a rádiós, televíziós anyagok utómunkálataiban használatos számítógépes alkalmazások, működésébe, kezelésébe nyerhettek betekintést.

„Nekem borzalmas nagy segítség volt, egy-egy számítástechnika órán a hanganyagok és videó anyagok vágása, mert előtte ilyen programokkal nem is találkoztam. A beszédtechnika is nagyon fontos szerintem, nem csak nekem, hanem az osztálytársaimnak is.” (nő, 25 éves, roma származású)

A tapasztalataik összegzésénél, a teljes projektet értékelve néhányan kifogásolták, hogy nincs pontos információjuk arról, mikor és milyen formában veszi kezdetét számukra a gyakorlati képzés. **A gyakorlatot már megkezdők rendkívül elégedetten számoltak be fejlődésükről, egybehangzó véleményük, hogy a kemény elméleti alapozásra épülő második képzési szakasz felkészíti őket a médiában való munkavállalásra,** legalábbis a megfelelő belépőt, mely a további fejlődéshez elengedhetetlen, mindenképpen megteremti.

„Szerintem ez a képzés egy remek alapot ad. Viszont aki eddig nem foglalkozott ilyesmivel, ill. nem tanult ilyen dolgokat, annak sokkal nehezebb, így nekem is. Nem azt mondom, hogy nincs a kezembem már ez az alap, de még több kellene ahhoz, hogy ez a képzés felkészítsen engem valahová. Úgy érzem, most ez az alap és erre lehet tetőzni a többi.” (nő, 23 éves, roma származású)

II.4. Gyakornokokkal, szakemberekkel való kapcsolat

Az oktatás szervezőiről, a tanárokról és a gyakorlati helyeken a képzésbe bekapcsolódó mentorokról a megkérdezettek mindegyike kifejezetten jó véleménnyel volt, személyes ellenérzésről vagy szakmai kifogásról egyikőjük sem számolt be. **Többen kiemelték a projekt vezetőinek, illetve a képzés közvetlen irányítóinak segítőkész, barátságos hozzáállását.**

„Én úgy gondolom, hogy ez a képzés elég színvonalas és megszervezett, mind a szervező, mind a lebonyolító szempontjából. [...] a lehetőségekhez mérten próbálnak itt segíteni nekünk a tanulmányi ügyintézők, Árkus Éva, Rita a felső vezetőségben, ill. Puporka Lajos és az ő kollégái az irodában. Amilyen lehetőségek vannak ebben a programban egy hallgató számára, azt megpróbálják száz százalékosan biztosítani.” (nő, 26 éves, roma származású)

Az egyik mozgáskorlátozott gyakornok az általánosságban is rendkívül jónak mondható tanár-diák viszonyról beszélve, saját speciális helyzetével kapcsolatban kiemelten hangsúlyozta, hogy a szervezők mindent megtesznek annak érdekében, hogy korlátozott képességei ellenére ő is teljes értékű résztvevője lehessen a programoknak.

Számos gyakornoki interjúban tért ki a válaszadó a projekt egyik járulékos hozadékaként a kapcsolatépítés lehetőségére, mint számára kiemelten értékes vonatkozásra. A hallgatók úgy látják, hogy a képzés keretében személyesen is megismert szakemberek, médiaszemélyiségek közvetlen, barátságos fogadtatásban részesítették őket, és nyitva hagyták, sőt, sok esetben maguk indítványozták a későbbi kapcsolattartás, szakmai támogatás lehetőségét, mely a média nehezen megközelíthető világában igen hasznos lehet számukra a jövőben.

„[...] elsősorban újságírók voltak, volt, aki megadta a telefonszámát, ha bármi van, akkor hívjuk fel, de ami itt eléggé keményen ki lett hangsúlyozva az előadók részéről, hogy nagyon nehéz betörni.” (férfi, 53 éves, fogyatékkal élő)

„Rengeteg tanárral megismerkedtünk, rengeteg órát kaptunk, nagyon sokan felajánlották a segítségüket és a telefonszámukat is. Több emberrel, több tanárral tartom a kapcsolatot interneten.” (nő, 25 éves, roma származású)

A diáktársakkal való viszonyával kapcsolatban senki nem vallott ellenségeskedésről, rossz viszonyról. Jó közösségként tekintenek magukra, néhányan barátságok kialakulásáról is beszámoltak. Az általános vélekedés azonban az, hogy bár ugyanazért a célért tevékenykednek, mindenki igyekszik a saját előremenetelének érdekében cselekedni. **Egyéni megméréttetéséként élük meg a tanfolyamot, annak kihívásait, a közösségben elfoglalt pozíciójuk másodlagos, a csoporttársakkal való közelebbi viszony kialakítása kevésbé fontos számukra.**

„Az osztálytársaim közül egy-két emberrel alakult ki barátság, bár amikor a gyakorlat elkezdődött észrevettem, hogy mindenki a saját malmára hajt. Így aztán már mindenki a saját dolgával foglalkozik és nem egymással.” (nő, 22 éves, roma származású)

II.5. Egyéni motiváció: Miért vonzó a média?

A gyakornokok egy része a képzésre való jelentkezés előtt is kapcsolatban volt a médiával, dolgozott a szakmában, vagy folytatott ilyen irányú tanulmányokat. Az ő motivációjuk a szakmához való közelebb kerülés, a kapcsolatépítés lehetősége, illetve ismereteik elmélyítése mellett leginkább a gyakorlati tapasztalat szerzése. A média világát korábban csak kívülről ismerő hallgatók ezek mellett már azt is rendkívül vonzó lehetőségnek tartják, hogy betekintést nyerhetnek a működésbe, átlagos médiafogyasztók előtt rejtett folyamatokat, háttér-információkat és összefüggéseket ismerhetnek meg.

Az elsődleges motiváció azonban a megkérdezett gyakornokok túlnyomó többségénél a munkalehetőség megszerzése.

„A motivációm az volt, hogy kihasználjam ezt a lehetőséget, és több lábon álljak. Itt egy OKJ-s képzést kapunk, és a célom, hogy rádiós műsorvezetőként hasznosíthassam az itt tanultakat.” (férfi, 25 éves, roma származású)

Többen is fogalmaztak úgy, hogy **a projektben való részvételük egy kiugrási lehetőség, mely egy új élet, egy régóta várt felívelés kezdetét, vagy éppen személyiségük kiteljesedésének lehetőségét jelenti számukra.**

„Amikor beadtam a pályázatom a postán olyan boldogság töltött el, hogy úgy érzem most találtam meg a helyem. Annyira jó lenne, ha sikerülne, de hát annyi minden történhet. Ha itt nem sikerülne, nézegettem esetleg valamilyen helyi tv-nél vagy rádiónál, de úgy látom annyira kihalásos alapon megy, hogy nem sok esélyt látok rá.” (nő, 46 éves, roma származású)

„A motivációm ez az egész médiavilág. Ezért foggal-körömmel harcolok, hogy benne legyek ebben az x emberben, akik a gyakorlati idő után maradhatnak. Nekem ez a világ nagyon vonzó, szeretek a középpontban lenni, szeretek túl sokat beszélni, és akkor én úgy gondolom, hogy egy ilyen szakmán belül le tudnám vezetni ezt a felgyülemlett feszültséget.” (nő, 24 éves, roma származású)

Saját felelősségükről, **a sikerhez való hozzájárulásukról a diákok úgy vélekednek, a folyamatos és alapos készülés, illetve az órákra, foglalkozásokra való bejárás az, ami elvárható tőlük.** Ennek igyekeznek is eleget tenni, bár voltak néhányan, akik saját erőfeszítéseiket még

fokozhatónak tartanák.

„Szívesen maradnék, ennek érdekében bejárok az iskolába, megpróbálom órán okosakat megszólalni, ami nem mindig sikerül. Kicsit több szorgalom talán nem ártana.” (férfi, 25 éves, roma származású)

II.6. A „befogadó média” értelmezése

A megkérdezettek kivétel nélkül elismerően nyilatkoztak a romák és fogyatékkal élők médiában való alkalmazására irányuló törekvéseiről. Volt olyan gyakornok, aki a roma identitás képviselőjeként saját célkitűzéseit, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentését látta megvalósulni a projekt vállalt missziójában.

„Fontos nekem, hogy beszéljünk a cigányokról. Szeretném a későbbiekben azt, ha valóban rajtam múlik vagy tőlem függ egy lehetőség, akkor úgy álljak oda az emberek elé, hogy nyugodtan tegyék fel a kérdéseiket attól még, hogy én roma vagyok. Szeretném egy kicsit csökkenteni a diszkriminációt [...]” (nő, 25 éves, roma származású)

A média befogadó mivoltát a képzés során teljesen megvalósultnak, maradéktalanul elért célnak értékelték a résztvevők. Kellemetlen tapasztalatot még közvetett módon sem szereztek, elutasítást, kirekesztést se az iskola, se a képzésben résztvevő egyéb intézmények munkatársai részéről nem szenvedtek el, sőt, a lehető legnagyobb mértékű, feltétel nélküli elfogadásról számoltak be.

„A média befogadó készsége teljes mértékig működik. Semmilyen hátrányos megkülönböztetés nem ér minket sehol, nincs az hangoztatva, hogy mi romák vagyunk vagy a többi társaink fogyatékosak. Ugyanígy kapjuk a feladatokat, nem tekintenek minket alsóbbrendűnek.” (nő, 24 éves, roma származású)

Abban minden gyakornok egyetértett, hogy a projekt nekik személy szerint hathatós segítséget nyújt szakmai fejlődésük, elhelyezkedésük, társadalmi beilleszkedésük vonatkozásában. Azt is többen megfogalmazták, hogy általában a roma társadalom, illetve a fogyatékkal élőkkel szembeni diszkriminációt is csökkentheti egy ilyen program, amennyiben érvényesülési, és ezzel bizonyítási lehetőséget biztosít számukra.

„A „befogadó média”, ugye ha azt nézzük, hogy kiket vesznek fel, hogy a hátránnyal küszködő embert is segítsék. [...] Fontos lenne ez, az lenne az igazi, hogy nem néznék, hogy kinek mi a származása, vagy milyen fogyatékosága van, hanem természetesnek vennék. Ez a program is talán segíti, hogy természetes legyen, talán majd megszokják, ha

minél többet látják az emberek.” (nő, 20 éves, roma származású)

III. A képzés mentorainak és közvetlen vezetőinek első tapasztalatai

Az alábbiakban a gyakorlati képzésben mentorként és közvetlen vezetőként szerepet vállaló rádió és televízió munkatársaival készült első körös interjúk tapasztalatainak összegzése következik. A mentori szerepet a médiumok szerkesztősegeinek vezető beosztású vagy jelentős szakmai tapasztalattal rendelkező kollégái vállalták, akik a gyakorlati képzés kialakítása és irányítása mellett az oktatás napi folyamataiba is bekapcsolódnak. A közvetlen vezető pedig a gyakornokok és a szervezet dolgozóinak vezetője. A beszélgetésekből a válaszadók beazonosíthatóságát kerülendő, jelöletlenül idézünk.

III.1. Hátrányos helyzetű csoportok megítélése

A projektben mentorként és közvetlen vezetőként résztvevő szakemberek a romák és fogyatékkal élők társadalmi helyzetének megítéléséről nyilatkozva egyaránt a probléma súlyát és nehezen kezelhető, kényes mivoltát emelték ki. Több interjúalany is hangsúlyozta, hogy már maga a megközelítés is, mely ezeket a társadalmi csoportokat kiemelve, különválasztva kezeli, szükségszerűen magában hordozza az előítéletek kialakulásának veszélyét.

„Nekem nincsen semmilyen, külön romákkal azonosítható véleményem [...] Mert az rögtön előítélet tudna csak lenni, vagy pozitív, vagy negatív. Nincsen véleményem a magyarokról sem, a hollandokról sem, a zsidókról sincs semmi külön véleményem, emberekről van véleményem. Ismerek jókat, meg rosszakat, és a rosszak izgatnak jobban, mert azokon tudok segíteni, a jók elvannak nélkülem is. ”

A mentorok és a közvetlen vezetők egybehangzó álláspontja, hogy **a romák és fogyatékkal élők társadalmi megítélése problematikus, a közgondolkodás ebben a kérdésben mindenképpen formálandó. A szemléletformálás folyamatának sikere többek között azon múlik, hogy a társadalom mennyire tájékozott a kérdésben, mennyire lehet minél szélesebb körben sztereotípiáktól mentes, valós információkon alapuló, részletes képet kialakítani ezekről a társadalmi csoportokról.**

A szemléletformálásban óriási szerepe van a médiának, és a médiában dolgozó embereknek, akiknek egyéni felelősségük emiatt sokkal nagyobb.

Volt olyan interjúalany, aki személyes érintettségéről, saját élményéről beszélve mutatott rá a roma és nem roma társadalmi rétegek mindennapjainak átjárhatóságának nehézségeire.

„Én nagyon kedvelem a romákat, nagyon sok roma ismerősöm van. Ez azért nem volt mindig így, én régebben nagyon félttem a romáktól. Egy személyes élményem az, amiért én nagyon megkedveltem őket. Megismerkedtem egy roma lánnyal, aki jelenleg is a roma magazinnak a szerkesztő műsorvezetője és nagyon jó barátságba kerültünk. Ő ott lakott a nyolcadik kerületnek a legmélyén, tehát ahova én soha még csak kocsival sem mertem volna elmenni. Viszont nagyon jó kapcsolatban lettünk, ezért sokat kezdtem járni hozzájuk. Így megismertem az egész családját, a családján keresztül az egész kultúrájukat és fantasztikus világ tárult fel előttem.”

A romák és fogyatékkal élők kirekesztettsége, megítélésük előítéletes volta a kérdezettek mindegyike szerint összetársadalmi probléma, mely a mindennapok szintjén is folyamatosan felszínen van, konfliktusokat, feszültségeket generálva, nem ritkán ígéretes életutakat siklatva ki.

„A romákról a véleményem, hogy nagyon sajnálom, mert mindenkit egy kalap alá vesznek így társadalmi szinten. Most itt a gyakornokok esetében is látom, hogy nagyon sok értékes és tehetséges ember van közöttük.”

III.2. Romák és fogyatékkal élők média-reprezentációja

A megkérdezettek egyetértettek abban, hogy a romák és a fogyatékkal élők médiában való megjelenése, ezen társadalmi csoportok sajátosságainak ábrázolása rendkívül nagy hatással van a közgondolkodásra, és hogy a mai magyar média az előítéletek lerombolásában, a diszkrimináció megszüntetésében még nem tett meg mindent, amit megtehetne. Az egyik interjúalany arra hívta fel a figyelmet, hogy **a roma kérdés tematizálása sok esetben válik politikai érdekek mentén szerveződő törekvések eszközévé, sokszor a kommunikációs cél érdekében torzított valóságképet mutatva. A média felelőssége ebben a vonatkozásban különösen nagy, hiszen fel kell ismernie az ilyen hamis indíttatású témafelvetést és nem szabad asszisztálnia ahhoz, hogy eszközként használják fel a romák vagy akár a fogyatékkal élők társadalmi problematikáját nem a probléma megoldását célzó folyamatokban.**

„A médianak abban van felelőssége, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy milyen veszélyes játékot játszik a politika [...] A média szerepe az, hogy ezt az egész társadalmi viszonyrendszert föltárja, bemutassa, kiderítse az okokat, illetve a felelőssége abban van, hogy felül-e azokra a hullámokra, amelyek példányszámot meg egyebet generálnak és

akkor üzleti okokból válik menthetetlen ideológiák kiszolgálójává, vagy felelősen viselkedik és megpróbálja a társadalmi legaljasabb zsigeri indulatokat nem generálni, hanem kicsit visszafordítani.”

A közvetlen vezetői szerepkört ellátó egyik kérdezett a média fontosságát és ezáltal a program jelentőségét a hátrányok csökkentésében a következőkben látja:

„A médiának nagyon nagy szerepe van, egyrészt pontosan azzal, hogy legyenek az újságírók között is cigányok, mozgássérültek. Nekem nagyon tetszik ez a program azért, hogy tudjanak a saját problémájukról írni, hogy jobban figyeljenek rá. A médiának nagyon nagy szerepe lenne, az egyes embernek is nagyon nagy szerepe lenne. Én azt látom ahol együtt élnek cigányok a nem cigányokkal, vagy a fogyatékkal élők a nem fogyatékosokkal, ott a kisebb közösségekben ez nem probléma, mert óhatatlan segítik egymást, ha olyan beállítottságúak, ha pedig nem akkor úgyse, de akkor két nem cigány sem segít egymást, teljesen mindegy.”

A médiaeszközök hatékonyságát ebben a szerepkörben a szakemberek egyöntetűen fontosnak tartották. Egyikük arra mutatott rá, hogy **a szemléletformálás eszközeként a televízió, mint a legszélesebb társadalmi eléréssel működő információs csatorna külön is kiemelendő.** Éppen ezért hatványozottan fontos a nagy tömegek számára elérhető és rendszerint mintaként szolgáló norma, annak kialakítása, megfogalmazása és (a médiában való) fogyasztásra való előkészítése.

*„Az egy köztudott dolog, hogy manapság a legolcsóbb szórakozás a tévénézés, tehát **minél többször tudunk pozitív impulzusokat adni a nézők számára, akkor annál jobban billen náluk a mérleg pozitív irányba.**”*

A televíziók és rádiók által közvetített szemlélet a műsorstruktúrákban, a témaválasztásban, a szerkesztési elvekben, a képi és hangzó anyagok végleges megformálásában válik kézzelfogható valósággá. Fogyasztókhöz (nézőkhöz, hallgatókhoz) eljutó anyagoknak tükrözniük kell az adott médium szellemiségét, téve mindezt konzekvensen, félreérthetetlen következetességgel. Ennek a szellemiségnek a megfogalmazása, az abból eredeztetett alapelvek lefektetése és hatékony alkalmazásuk feletti folytonos örökösödés a szerkesztőség mindenkori vezetőségének feladata. A megkérdezett szakemberek saját szerkesztőségük vezetőiként ennek az irányítói szerepnek a gyakorlását a diszkrimináció elleni harcban kiemelten fontosnak tartják.

„Ez egy olyan rádió, olyan szerkesztőség, hogy ide be sem teszi a lábát az, aki rasszista. A zászlónkon az van, hogy mi liberálisok vagyunk, mi baloldaliak vagyunk, szolidárisak vagyunk, tehát bárki olyan módon lépne föl, hogy vagy a kisebbséget, vagy a baloldali

értékeket, vagy a szolidaritást sértené, akkor mi ez ellen felemelnénk a szavunkat. Eleve az ethosza a rádiónak, hogy védi a kisebbségeket, védi a baloldali értékeket és védi a szolidaritást, vagyis így egyszerre baloldali és liberális.”

Ahogy fontosnak tartják azt is, hogy a műsoraik között mindig legyen az előítéletesség ellen szót emelő, a társadalmi feszültségeket objektív informálás eszközével oldó, kisebbségekkel foglalkozó műsor is.

*„[...] van az a műsorunk, [...] amiben naponta bemutatunk különböző szituációkat, élethelyzeteket ezeknek az embereknek az életéből. **Hogy mit tud tenni a média? Lerombolni az előítéleteket, az a legfontosabb talán. Megmutatni, hogy a romák nem csak lopnak, betörnek, mint ahogy úgy gondolom, ezt a magyar ember is megteszi. A romákról lehúzni ezt az álarcot, ne így lássák őket, hanem lássák a tehetségüket.**”*

*„**Nekünk van egy műsorunk, Egyenlítő a címe. Az pont erről szól, hogyan lehet integrálni a kisebbségeket. Nyilván a közszolgálati televízióknak pedig ez kötelességük, hogy ilyen műsorokat csináljanak. A nagykereskedelmi csatornáknál megmondom őszintén, hogy nem tudom. Az, hogy mit tükröznek, hát szerintem egyáltalán nem az a cél. Mondjuk ha megnézünk egy Mónika show-t abban úgy lejáratták a cigányságot, ahogy csak lehet. Jó, azóta megszűnt a műsor, de ők pont nem ahhoz járultak hozzá, hogy a cigányságról pozitív képet mutassanak.**”*

Az egyik kérdezett szavaival élve a szakemberek a következőt értik az un. *befogadó média* kifejezés alatt:

*„Befogadó média, mint kifejezés, én gondolkodtam, mikor megláttam, mert nagyon tetszik, mint cím. **Olyanok, akik azt gondolhatnák, hogy nincs helyük ebben a világban, vagy nincs lehetőségük még labdába se rúgni, mert én azt láttam ezeken a fiatalokon, hogy ezt gondolták-megmutatni nekik, hogy ez nem így van. Másik az, ahogy mi is csináljuk, és szerintem jól csináljuk, hogy igenis foglalkozunk az ő problémájukkal, tehát az esélyegyenlőséggel úgy egyáltalán. Nem csak munkavállalókat vagy potenciális munkavállalókat ide fogadjuk, hanem beszélünk is a problémáikról, ha van nekik. Én abban bízom, hogy ők bizonyos szempontból szószólóik is lesznek a saját ügyüknek.**”*

III.3. Gyakornokokról való vélekedés

A programban résztvevő gyakornokok felkészültségéről, munkájukról a mentorok és a közvetlen vezetők azonos véleményen voltak, miszerint **a hallgatók néhány kivételtől eltekintve lelkesek, örömmel fogadják a szakemberek által átadott tudást, nagy lehetőségként élik meg, hogy betekintést nyerhetnek a média világának működésébe.** Az, hogy a gyakornokok ennek a

programnak a keretében romák és fogyatékkal élők, a mentorok szerint nem jelenti azt, hogy a szokásostól eltérő mércével mérnék a teljesítményüket, sőt, nem is szabad, hogy ezt jelentse. A nem hátrányos helyzetű gyakornokokkal való foglalkozáshoz képest az jelenti a változást ennek a programnak a működtetésében, hogy **a gyakornoki tevékenység előszobájaként, egy külön stratégiai lépésként igyekeznek az előítéletes társadalom elutasító magatartása nyomán a gyakornokokban reflexszerűen működő válaszreakciókat kikapcsolni, alkalmassá téve ezzel őket arra, hogy magukra teljes értékű emberként tekintve fogjanak hozzá az ismeretek befogadásához, gyakorlati tanulmányaik megkezdéséhez.**

„A gyakornokokat, akik hozzánk járnak, mi úgy tekintjük, mintha diákok lennének, mert azok. Ilyen gyakorlatunk nekünk nagyon sok van, folyamatosan vannak itt diákok. A különbség az, hogy velük, sokkal nehezebb [...] Nekik le kell győzni az előítélettel kapcsolatos előítéleteket. Ez az első dolguk. Ez nem olyan könnyű, mert nagyon mélyen van benne a romákban az, hogy őket biztos valamilyen előítélettel fogadják, ezért nekik úgy kell viselkedniük, hogy ennek az előítéletességnek nehogy az áldozatai legyenek. [...] Az egész projekt arról szól, hogy a hátrányos helyzetűeket hogyan kell tanítani. Nagyon másképp kell. [...] Meg kell találni, van, akinél kisebb, van, akinél nagyobb szigeteket, ahova tudunk már telepíteni feladatokat, ahol talajt tudunk fogni. Ez is rengeteg idő, de alakul szép lassan. Utána jön a harmadik, a technikai része.”

A szakmai fejlődés a megkérdezett mentorok és közvetlen vezetők többsége szerint nem feltétlenül az egyetlen célja a projektnek, sőt, akár mellékesnek is tekinthető. A válaszadók egyetértettek abban, hogy **a hátrányos helyzetű fiatalok számára a befogadó közösséggel való találkozás, azaz a rendkívül zártnak tudott média irányukba tanúsított nyitottságának élménye már önmagában is rendkívül kedvező hatású. Az a másodlagos hatás, hogy a bizonyítási lehetőséggel élő hallgatók előrejutási lehetőséget is kaphatnak, azaz nemcsak bemutató jelleggel, hanem ténylegesen, életszerűen válik nyitottá számukra a média világa, lesz kézzelfogható lehetőség egy tévés vagy rádiós karrier elindulása, úgyszintén igen hatékonyan segíti a sztereotípiák elleni küzdelmet.** Már csak azért is, hiszen a szerkesztőségekben eltöltött gyakorlati idő alatt **a hallgatók szükségszerűen találkoznak az ott dolgozó roma, illetve fogyatékkal élő munkavállalókkal, az ő sikerük további bizonyíték lehet számukra, hogy a társadalmi kirekesztés alapja, a romák és fogyatékkal élők „társadalmi haszontalanság”-ának vélelme érvénytelen gondolat.**

Ugyanakkor a gyakorlati helyként funkcionáló rádió és televízió számára is haszonként könyvelhető el, hogy a projekt keretében ilyen széles merítésben és ennyire szervezett keretek között kerülhettek kapcsolatba hátrányos helyzetű társadalmi csoportokba tartozó

fiatalokkal. Hiszen ezek a fiatalok – éppen az előítéletes társadalomtól való félelmükben – önállóan vélhetően soha nem kezdeményezték volna, hogy kapcsolatba kerüljenek bármelyik szerkesztősséggel is.

*„Nem is tudom elképzelni, hogyan tudtunk volna kapcsolatba kerülni ezekkel a gyakornokokkal, hogyha nem így az alapítványon keresztül. Egész egyszerűen az ország minden tájáról jönnek, nemcsak budapestiek [...]. **Mindenképpen pozitív ez a pályázat, mert máshogy nem kerültünk volna kapcsolatba ezekkel a fiatalokkal és hozzáteszem nagyon értékes embereket találtunk közöttük, nagyon jó a tapasztalatunk. Az pedig, ha egy ilyen személyiség bekerül a televízióba és esetleg képernyőre, szerintem mindenképpen pozitívan tud hatni a társadalomra [...].**”*

A gyakornokok szerepvállalásáról, a gyakorlati képzés napi ügymenetéhez való alkalmazkodásáról a mentorok egészében jó véleménnyel vannak, bár egy-két kevésbé elhivatott hallgatóról mindegyikük említést tett. A kisebb szorgalom, adott esetben a kiszámíthatatlanság, megbízhatatlanság azonban mindegyikük határozott álláspontja szerint nem mutat összefüggést a származással vagy a hátrányos helyzettel. Problémát pedig inkább a képzés lezárulta után, az egyes ember életében jelent majd a nem megfelelően kooperatív magatartás, ahogy ez a képzés során kevésbé, a munkavállalók kiválasztásánál viszont annál inkább hangsúlyos szempont lesz.

„[...] szóltam nekik, hogy a Bagi-Nacsa show-ba, ami [...] egy nagyon különleges forgatás, ahol nagyon sokat lehet tanulni, még én is rengeteget tanulok, tehát ide az egész osztályt, mind a tizenegy embert szívesen látom. [...] Nagyon érdekes, hogy egyetlenegy lány jött el a tizenegyből. Viszont van például egy olyan lány, aki meg döbbenetes a számomra. Annyira hajt és annyira szeretné csinálni, hogy ő például van, hogy nem hagy békén [...]. Ezek viszont olyan jó dolgok.”

*„**Egyetlen szempont van, hogy kik lesznek, akik munkát kaphatnak közülük. Olyan embert választunk, aki számunkra a leghasznosabb.** Ez itt kőkemény. Ez egy vállalkozás. Az unió megfontolásának az a lényege: ahhoz, hogy valaki a piacon meg tudjon felelni, ahhoz a hátrányos helyzetűeknek többet kell segíteni. Ehhez az Unió a hátrányok kiegyenlítésére, a képzés megszerzésére, a többletenergia megszerzésére a többletforrást előállítja. Mi ezért veszünk ebben részt, de utána már nincsen ez a fajta gondoskodás. Miért ne azt választanánk, aki számunkra a legjobb?”*

III.4. Első tapasztalatok értékelése

A gyakorlati képzés eddigi folyamatát és általában a projektet a mentorok és a közvetlen vezetők mindegyike – ugyan más-más szempontokat emelve a fókuszba – egészében eredményesnek ítélte. A gyakornokok egyéni fejlődésével, a személyes teljesítménnyel, a későbbi munkavállalás eredményességével kapcsolatban minden mentor nyilatkozatában fogalmazódtak meg kérdések, de összegző véleményükben közös, hogy a projekt tényleges célja nem feltétlenül a szakmai fejlődésben mérhető, más területeken, akár a rádiós, televíziós munkától távol eső vonatkozásokban azonban igen fontos eredményekkel büszkélkedhet a program már a jelenlegi szakaszában is. A legfontosabb küldetés, a média világának megnyitása a romák és fogyatékkal élők előtt, illetve az ezzel megfogalmazott társadalmi üzenet útjára indítása mindenképpen teljesül.

IV. Gyakorlati helyek munkatársainak tapasztalatai

A kutatás adatfelvételi szakaszában a programban gyakorlati képzési helyet nyújtó médiumok, az ATV és a Klubrádió munkatársaival készítettünk egy-egy csoportos beszélgetést. Az interjúkérdések egyrészt általában a romák és fogyatékkal élők társadalmi helyzetéről alkotott véleményükre, a hátrányos helyzetűek és a média világának kapcsolatáról szerzett tapasztalataikra irányultak, másfelől a képzés során a gyakornokokkal és a képzés többi résztvevőjével kapcsolatban szerzett közvetlen, konkrét tapasztalatokat és az ezek alapján megfogalmazott véleményüket helyezték fókuszba.

IV.1. Romák és fogyatékkal élők helyzetének megítélése

A megkérdezettek mindegyike egyetértett abban, hogy a romák és fogyatékkal élők társadalmi megítélése ma hazánkban problematikus kérdés. **Általában úgy vélekedtek, hogy a társadalmon belüli bármilyen kisebbség és a többségi társadalom között komoly feszültségek vannak, és ez különösen igaz a roma kisebbség esetében, illetve – bár más megközelítéssel – a fogyatékkal élők esetében is fennáll.** Többen igen élesen fogalmazva a romákkal (és általában a kisebbségekkel) kapcsolatos társadalmi attitűd tarthatatlan voltáról beszéltek.

„Lesújtó, egy intoleráns társadalomban élünk. [...] Azt gondolom, hogy a fogyatékosokat ebben az országban kirívóan rosszul, intoleránsan kezelik. Nem követünk el semmit azért, hogy emberközpontúbb legyen az egész megítélésük. Ezért aztán az sem tud velük semmit kezdeni, akinek meg lenne a nyitottsága.”

Az interjúalanyok közül többen is megfogalmazták azt, hogy **ez a feszültség részben a politika által gerjesztett**, de legalábbis a politikai érdekek mentén szerveződő megközelítés a konkrét konfliktushelyzetek rendeződését nagymértékben gátolja.

„[...] kemény probléma, hogy a társadalmon belül lévő feszültség, ami a kisebbségekkel szemben van, legyenek romák vagy más típusú kisebbségek, az egyre erősödni látszik. Illetve egy jó politikai gumicsontnak látszik [...]”

A romák helyzetéről általában beszélve az egyik interjúalany megfogalmazta, hogy nemcsak Európa egyes országainak gyakorlatában, vagy akár az Egyesült Államokat és más országokat viszonyítva fedezhetők fel markáns különbségek a kisebbségekkel való foglalkozásban, az integrációval

kapcsolatos problémák kezelésében, de akár Magyarországon belül is kimutathatók eltérések. Ha nem is az elméleti megközelítésben, de a gyakorlati megvalósulásban mindenképpen. Személyes tapasztalataira alapozva arra mutatott rá, hogy **a romák integrációját célzó programok jóval kisebb mértékben érhetőek el vidéki városokban, de különösen a falvakban lakók számára, mint a fővárosban.**

IV.2. Média szerepe, a célcsoport médiareprezentációja

A romák és fogyatékkal élők médiában való megjelenéséről a programban szerepet vállaló rádió és televízió beszélgetéseken részt vevő munkatársainak többsége elsősorban a felelősség kérdését emelte ki. Egybehangzó véleményük volt, hogy általában a magyar médiára nézve sajnálatos tényként veendő tudomásul, hogy a nézőkért, hallgatókért folytatott kiélezett harc a fogyasztók ingerküszöbét is igen magasra emelte. Ennek következtében **a hátrányos helyzetű csoportokról, vagy akár a romákról, a fogyatékkal élőkről szóló híradások szükségszerűen torz képet mutatnak, hiszen csak a már-már szenzációként kezelhető eseményeknek, összefüggéseknek van kellő vonzereje a nézők, hallgatók számára.** Bármilyen kisebbséget, mint a társadalom szerves részét, a többségi társadalommal összhangban élő csoportot a média csak nagyon kivételes esetekben tudja a széles tömegek számára bemutatni, mert általánosságban az ilyen információkat a fogyasztók teljes érdektelenséggel fogadják. Ugyanennek a problémának **egy másik aspektusa, amikor a fogyasztók megemelkedett ingerküszöbét alighogy átlépő hírértékű esemény bemutatását a média roma kontextusba ágyazva teszi piacképesebbé.**

„[...] rosszul kezeli a magyar média is ezt az ügyet. [...] ez nem etnikai kérdés, hanem szegénységi kérdés. [...] Mivel sokszor dokumentumfilmeket keresztül is, [...] a hírekben is általában úgy jelenik meg a roma egy-egy sztereotip környezetben [...] Nagyon ritkán kapja fel a média, mert az számukra - idézőjelben mondom - nem hír, hogy ha mondjuk egy roma származású fiatal diplomát szerez, munkája van és fizeti az adót.”

Egy másik interjúalany azt emelte ki, hogy általában a média szerepén belül az egyes szakember szerepe is igen fontos, amennyiben a kisebbségi témával foglalkozó műsorok szerkesztőin múlik, hogy az adott rádiós vagy televíziós végtermék milyen hangsúlyokkal dolgozza fel a kisebbségekkel kapcsolatos híryanagot. Arra hívta fel a figyelmet, hogy **nagyon nehéz megtalálni a helyes arányokat annak érdekében, hogy a kényes témát bemutató anyag kellően informatív, figyelemfelkeltő és mindenekelőtt elgondolkodtató legyen, ugyanakkor őrizkedjen a propagandizmustól.** Az ilyen jellegű média-megjelenések esetében a legnagyobb veszélyt a

kiüresedés jelenti, azaz a célközönség érdeklődésének elvesztése.

„Abban a pillanatban, amikor közhelyszerűvé válik - én, mint műsorszerkesztő úgy érzékelem - hiába beszélünk a roma integrációról, abban a pillanatban az emberek agyában kikapcsolódik a figyelem. Olyan, mint régen a szakszervezetek voltak vagy a nők kérdése. Tehát nagyon nehéz azt megtalálni, hogy ne egy üres propaganda legyen csupán ez a roma integráció kérdése [...]”

Ezzel egybehangzóan a megkérdezett szakemberek **azokat a médiaeszközöket és konkrét műsorokat tartották hatékonynak, melyek képesek mindig a helyes arányban alkalmazni az érdeklődés felkeltésére szolgáló eszközöket. Amelyek a tartalmi elemek bemutatását, az üzenet közvetítését olyan módon oldják meg, hogy az a befogadáshoz szükséges kellő feszültséget fenntartsa, de soha ne csorbítsa a hitelességet, ne áldozza fel azt a népszerűség, azaz a mind tömegesebb elérés érdekében. Ehhez persze a befogadók személetének, igényeinek formálódására is szükség van, ami azonban hosszú távon ugyancsak a média felelőssége.**

„Szól a művészetről, az alkotásról, az egyszerű emberekről. [...] valami, ami nem a sírást, a becsapást, a »szerencsétlen vagyok« attitűdöt mutatja be, hanem magát az embert, aki történetesen roma. Mit érdekel engem, hogy roma, ha jó a kép.”

„Meg kell találni a helyes arányt [...] egy idő után átcsap a néző figyelmén és érdektelenné válik. Szerintem szerepe van a médiának, csak azt nagyon izléselesen kell megoldani.”

A romák és fogyatékkal élők médiában történő alkalmazásáról a megkérdezettek egészében jó véleménnyel voltak, tapasztalataik többségében pozitívak. Több válaszadó is kiemelte, hogy a média „befogadó” jellege nem csupán annyit jelent, hogy az adott intézmény ugyanolyan feltételekkel és lehetőségekkel várja a roma vagy fogyatékkal élő munkavállalót, illetve a jelen program esetében a gyakornokot, mint másokat. A „befogadás” azt is jelenti, hogy ezeknek az embereknek az integrációját – *először nem makroszinten, azaz társadalmi vonatkozásban, hanem mikroszinten, tehát a munkahely közegében* – segíti, illetve teszi eleve lehetővé. Vagyis a roma és fogyatékkal élő gyakornokok tanulmányainak, szakmai fejlődésének segítése a többségi társadalomból érkező hasonló pályakezdőkhöz képest ilyenformán egy plusz küldetést is jelent a fogadó intézmények, különösen a mentorok számára. Többen is hangot adtak azon véleményüknek, hogy ez a mikroszinten megvalósuló integráció már önmagában igen hasznos hozadéka az egész programnak, sok fiatal életében – függetlenül a későbbi munkavállalás lehetőségétől – **már ez rendkívül meghatározó, előremutató változásokat**

indukálhat.

*„[...] egy egészen más közegből érkeznek. Egy gyakornok számára a képzés az úgy kezdődik, hogy bejön reggel és három mondatban elmondja a szerkesztő, mi a feladat és csinálja. Azoknál a fiataloknál, akik nálam dolgoznak, náluk sokkal korábbról kell elkezdni. **Hogyan érezzék magukat otthonosan egy olyan környezetben, ami nekik szokatlan.**”*

IV.3. Gyakornokokról és a program sikeréről való vélekedés

A gyakornokok felkészültségéről, illetve általánosságban a gyakorlati idő alatt végzett munkájukról a megkérdezett munkatársak alapvetően jó véleménnyel voltak. Többen hozzátették, hogy a programban résztvevőknél is – ahogyan a nem hátrányos helyzetű gyakornokoknál is általában – volt bizonyos szórás, mind az előzetes felkészültség mértékében, mind pedig az érdeklődés, elhivatottság és a szorgalom tekintetében. Többen is fontosnak tartották a gyakornokok munkájának értékelésekor kiemelni, hogy **a roma és fogyatékkal élő tanulók többségénél jellemző az igen nagyfokú önbizalomhiány, mely ugyanakkor a média világával kapcsolatos illúziókkal párosul.** Az önbizalom hiánya és a média-karrier misztifikálása egymással szerencsétlen módon interferálva komoly gátja lehet az érdemi munkának, oktatásnak. **A tényleges szakmai képzés megkezdése előtt sok gyakornok esetében ennek a szerzett hiányosságnak a leküzdésével, illetve a médiával kapcsolatos reális kép kialakításával kellett előbb a hatékony képzéshez szükséges hallgatói attitűdöt kialakítani.**

„Valójában igaz az, hogy az összes önbizalomhiánnyal tele van, mert beszívta magába, mint a szivacs [...]”

„Az az igazság, hogy hihetetlen nagy különbség van aközött, hogy ők mit akarnak, és mi a realitás. [...] Viszont ilyen illúziók vannak a médiáról, hogy oda milyen módon lehet bekerülni, hogy lehet sikeresnek lenni. Nagyon nagy illúziók vannak, plusz egy hihetetlen nagy tudáshiány.”

Néhány interjúalany kiemelte, hogy a gyakornokok egy részének előképzettsége, általános ismeretei meglehetősen hiányosak. Politikai, gazdasági, illetve társadalmi kérdésekben sokan rendkívül tájékozatlanok, nemcsak nagyobb összefüggéseket nem tudnak értelmezni, de a napi történéseket sem követik. Ezt azonban egyikőjük sem kötötte a roma származású vagy fogyatékkal élő gyakornokokhoz, általános problémaként hozták szóba.

„A másik, hogy nekem az a tapasztalatom, annyira nincsenek képbem a mindennapi politikával és azzal, ami őket körülveszi, hogy az döbbenet. Tehát azt kell ilyenkor mondani, hogy gyere, ezt kinyomtatjuk és olvasd el. Ebben a szakmában a kíváncsiságon kívül az állandó tanulás vagy éberség, az fontos, és ez náluk nincs. [...] Ez korosztályi probléma különben.”

„Újságot nem olvasnak. Ez szerintem nem a roma programra vonatkozik, az egész oktatási rendszerről szól. Kapunk tíz embert és fogjuk a fejünket, hogy tudott leérettségizni. És ez nem a roma program.”

Néhányan megfogalmazták javaslatként, hogy az iskolai oktatás és a gyakorlati helyen folyó képzés még szorosabb összekapcsolásával, a két képzési hely időrendjének még részletesebb összehangolásával tovább lehetne növelni a gyakorlati képzés hatékonyságát.

Abban minden megkérdezett egyetértett, hogy a program a megfogalmazott nehézségek ellenére is mindenképpen sikeresnek mondható. **A roma és fogyatékkal élő gyakornokok beilleszkedését, munkaerő-piaci sikerességét mindenképpen segíti a programban való részvétel, akkor is, ha történetesen nem tud az adott képzési hely konkrét állásajánlatot adni minden hallgatónak a képzés lezárultával.** És bár ennek a sikernek a bázisa alapvetően nem a gyakorlat alatt elsajátítható szaktudás, hanem maga a képzésben való részvétel és az ott megszerzett tapasztalatok, azt a legtöbb megkérdezett hangsúlyozta, hogy ezzel együtt **már a képzés első szakaszán túljutva is érezhető a gyakornokok többségénél szakmai fejlődés, ami mindenképpen nagy sikerként könyvelhető el.**

A rádió és a televízió munkatársai a programban résztvevő intézmények kollégáiként abban látják saját szerepüket, hogy azon túl, hogy a „befogadó média” szellemiségével azonosulva maximális elfogadásukról biztosítsák a hozzájuk kerülő gyakornokokat, illetve a legjobb tudásuk szerint segítsék szakmai fejlődésüket, kiemelt, megkülönböztetett figyelemmel is forduljanak feléjük, ami alapvetően a korábban említett önbizalomhiány mihamarabbi leküzdésében való segítségnyújtást jelent. Ez a speciális figyelem a megszólalók értelmezésében egyfajta felzárkóztatás, esélykiegyenlítés, mely kizárólag a gyakornoki munka, azaz a tanulás időszaka alatt működhet, addig azonban sok hallgatónál szükség van rá.

„[...] nekik egy kicsit többet kéne szokni szerintem, mert félénkebbek. [...] Nehezebben beszélgetnek kötetlenül bárkivel. [...] és ezt csak itt tudják megtanulni, sehol máshol. Velük csináltunk olyanokat egyébként, hogy fel tudjanak készülni arra, kik jönnek, hogy előző nap átküldünk ismereteket, hogy meg tudja nézni, ki, kicsoda és ne féljen tőle.”

A program egyik kimeneteként a néhány kiválasztott gyakornoknak teendő konkrét állásajánlással kapcsolatosan az interjúalanyok egységesen azon az állásponton voltak, hogy az már szükségszerűen kívül kell eszen a program során alkalmazott azon szemlélet hatókörén, mely szerint a romák és fogyatékkal élők „befogadása” egyfajta esélykiegyenlítést, ehhez kapcsolódóan pedig különleges bánásmódot, a szokásostól eltérő megközelítést is jelent. Egybehangzó véleményük volt, hogy **a munkatársak kiválasztása szigorúan szakmai szempontok alapján történhet**, ahol a jelentkező pontosan ugyanolyan feltételekkel pályázik, mintha nem ennek a programnak a keretében kerültek volna vele kapcsolatba.

„[...] szerintem úgy fogjuk kiválasztani, hogy itt teljesíteni kell. Itt előítéletek nincsenek, gyakorlatilag azzal nem nagyon kell nekik megbirkózni, hanem azzal kell, hogy bele tud-e illeszkedni [...]”

A megkérdezett szakemberek úgy vélekedtek, hogy a program nagyon is sokat tehet a társadalmi előítéletek megszüntetése érdekében, hiszen egyfelől a hátrányos helyzetű csoportokból származó fiataloknak mutat fel reálisan elérhető perspektívát, másfelől rajtuk keresztül a kisebbségek tagjai felé tud hatékonyan – és nagyon hangsúlyozottan: hitelesen – pozitív üzenetet közvetíteni.

2. kutatási szakasz

V. Munkavállalókkal készült kérdőívek és interjúk elemzése

A kutatás második szakaszában 6 munkavállalót kérdeztünk meg, velük egy adatlap is felvételre került. A projektben gyakornokként továbbfoglalkoztatott munkavállalókkal a kutatás második szakaszában, a gyakorlati munka első hónapjának letelte után készültek el a második körös interjúk. Az interjúalanyok a képzésben szerzett tapasztalataikra vonatkozó kérdésekre válaszoltak, részletesebben kitérve a gyakorlati helyükön szerzett benyomásokra, illetve a képzés egészének az életükre, szakmai fejlődésükre gyakorolt hatására. A megkérdezettek megfogalmazták a jövőre vonatkozó terveiket is, illetve néhányan javaslatokat is tettek a program működésének egyes részleteire vonatkozóan.

Az adatlapon jelzett adatok szerint egyértelmű, hogy mindegyik munkavállalót a képzés felkészítette a gyakorlatban való munkavégzésre. Fontos, hogy a megfeleljenek az adott szervezetben, jól érezzék magukat, de ugyanilyen fontos, hogy a későbbiekben munkát kapjanak és ők maguk is hozzájáruljanak az előítéletek csökkentésében társadalmi szinten. A segítő szakemberek az 5 fokú skálán 4-es, 5-ös értéket kaptak, a velük való elégedettség tehát magas. A saját teljesítmény is sokat javult az első adatfelvételhez képest.

A kérdezetteknek szervezeten belül nem volt konfliktusuk, ez feltehetően a jó munkahelyi légkörből és a gyakorlatban megvalósuló „befogadó médiának” köszönhető.

Mindenki szeretné, ha a program után maradhatna a gyakornoki helyén, mint munkavállaló.

A gyakornokok mindegyike az interjú során is elégedettségének adott hangot a projekttel és azon belül a gyakorlati képzéssel kapcsolatban. Az első, elméleti képzési szakasról úgyszintén mindannyian elismeréssel nyilatkoztak, úgy gondolták, hogy az valóban hasznos tudással készítette fel őket a gyakorlati munkára. **Saját helyzetüket mindannyian rendkívül jónak ítélték, kitüntetésnek vették, hogy a programban részt vevő hallgatók közül őket választották ki továbbfoglalkoztatásra.** Meglátásuk szerint ez az eredmény sok munkával, tanulással és áldozattal járt, de egyértelműen megérte a fáradozást.

„Az iskolába a vizsgák végeztével szó volt arról, hogy egy pár ember további lehetőségeket kap a rádiónál, ill. tévénél. Én a szerencsés tévések közé kerültem. Ez annyiban

mindenféléképpen jó volt, hogy az iskolában a gyakorlati részben rengeteg hasznos tudnivalóval találkoztam.”

*„Teljesen meg tudtuk tanulni azt a feladatot, amit [...] az archívumban kellett csinálni, azokat a munkafolyamatokat, bár elég összetett, sikerült megtanulni. [...] **Nagyon sok munka volt, hogy eljussak idáig és nagyon sok áldozat.**”*

„Az a véleményem ennek a tanfolyamnak az elméleti oktatás részéről, hogy egész jól felkészített végül is arra, ami itt várt minket. [...] Mondjuk adott esetben egy rádióban kérik, hogy írjak felkonferáló beszédet, akkor az nem fog egy óráig tartani, hanem sokkal rövidebb idő. Másrészt meg elméleti oktatás is volt. [...] Volt antropológia, voltak sajtó műfajok, tehát olyan széles spektrumú tudást akartak adni, ami végül is segít ebben a dologban.”

A rádiónál és televíziónál betöltött munkaköréről a megkérdezettek mindegyike pozitívan nyilatkozott, a betanulás során alapos felkészítést kaptak, a későbbiekben a rájuk osztott feladatokat sikeresen tudták megoldani.

A gyakornokok saját életükben óriási sikerként könyvelik el, hogy a médiában dolgozhatnak, az egyes részfeladatokba való betekintést, bedolgozást, a háttérmunkálatokra, kulisszák mögött zajló folyamatokra való rálátás lehetőségét önmagában is rendkívül nagyra értékelik. Saját pozíciójukat nem túlértékelve, de felelősséggel ellátandó, valós, komoly szerepként élik meg, azzal tökéletesen azonosulni tudnak. Az interjúalanyok többsége ezzel együtt szívesen kipróbálná magát más területeken is a szakmán belül, de az sem lenne ellenére, ha huzamosabb ideig a gyakorlati munka során megismert részterületen maradva dolgozhatna tovább.

„Szeretem ezt, amit csinálok. [...] Ez egy nagyon-nagyon komoly munka és nagy pontosságot igényel. E nélkül sem híradó, semmilyen műsor nincs, mert itt megy rajtunk keresztül minden. Minden forgatott anyag, minden műsoranyag ott van nálunk az archívumba és én abba belelátok és ez jó [...]”

„Mondhatni, hogy szomjaztam a tudásra, de az elején ezt csak ilyen figyelő szerepkörben tehettem meg, amit nem is nagyon értettem, meg azt gondoltam, hogy ez az egész egy humbug. Aztán szép lassan rájöttem, hogy itt muszáj figyelni, ugyanis úgy nem tudok segíteni, hogyha azt gondoltam, elmondanak valamit és megcsinálom, hanem át kellett látnom ennek az egésznek a menetét. Ez egy-két hetet igénybe vett, míg tényleg figyelő voltam. Utána egyre több kisebb, apróbb feladatokat kaptam, amit egyre magabiztosabban végeztem el és idővel észrevettem, hogy elég sok mindent megtanultam.”

„Elégedett vagyok végül is azzal a munkával, amit végzek. [...] Én azt gondolom, hogy erre képes vagyok, meg tudom csinálni, teljesen elégedett vagyok vele.”

*„**Szakmai területen sokat fejlődtem.** Mindenképpen [...] az iskolában az volt a dolgunk, hogy készítsük el jól a vizsgamunkát és aztán azt jól tudjuk megvédeni. Én készültem és szerencsém is volt [...] minden vizsgán ötös bizonyítványt kaptam [...], de jelentősebbnek tartom azt, ami itt a Klub rádióban történt és a gyakorlati oktatás során.”*

A munka során szakmailag folyamatosan fejlődtek, ami elmondásuk szerint a jól megválasztott nehézségű feladatok mellett a munkájukat irányító kollégák segítőkész hozzáállásának köszönhető. A médiumok részéről a gyakorlati munka irányítására delegált munkatársak hozzáállásával, segítőkészségével és szakmai támogatásával a gyakornokok mindegyike maximálisan elégedett volt. Többen kiemelték, hogy mindamellett, hogy **a mentorokkal és közvetlen vezetőikkel való napi kapcsolattartás és munkaszervezés során minden segítséget megkaptak, az egész kollektíva igen kedvező hozzáállással fogadta őket,** a munkahelyi légkör minden várakozásukon felüli mértékben kellemes, motiváló és leginkább befogadó volt.

*„[...] akik segítettek, a két gyártásvezető, tényleg mindenben nagyon jól álltak hozzám, nagyon segítőkészek voltak, ha valamit elrontottam újrámagyarázták. Nem voltam leszúrva, nem éreztem úgy, hogy ezért lenéznek, hogy ehhez nem értek. **Tényleg egy teljesen olyan környezet fogadott, amibe élmény volt bejönni, élmény volt dolgozni.** [...]*”

„Igazából itt a Klub Rádióban mindenki nagyon közvetlen és barátságos. Hála istennek mindenről beszélünk [...].”

*„**A Klub Rádiónál egy olyan mentort kaptunk segítségül, aki teljes vállszélességgel mellettünk áll, illetőleg nagyon gördülékennyé tette a kommunikációt.** [...] Rengeteget segít a mentor számunkra. Ezt mindenképpen értékelem és nagyban befolyásolta azt a kedvet, amivel én hozzáálltam [...]. ”*

*„**Olyan légkör uralkodik ott bent, hogy egyszerűen példaértékű lehet minden munkahely számára,** komolyan mondom. Nyugalom van, baráttian viselkednek velünk, nem is tudom elmondani. ”*

A projekt egészére reflektálva a megkérdezett gyakornokok összességében méltatták annak létét és lebonyolításának részleteit. Mindannyian úgy vélekedtek, hogy komoly esélyt jelentett számukra a részvétel lehetősége, egyfelől a képzés során elsajátítható szakmai tudás okán, másfelől a kialakítható kapcsolatrendszer miatt. Több interjúalany is kiemelte, hogy a program nélkül

kizártnak tartaná, hogy valaha is ilyen közelségbe kerülhessen bármilyen médiummal is. A kapcsolatépítés fontossága mellett a felkínált, elérhetővé tett tudás megszerzésére való törekvést, azaz a saját felelősségüket emelték ki a gyakornokok. **Az eddigi tapasztalatokat összegezve mindannyian rendkívül hasznosnak, egyedülálló lehetőségnek tekintik a programot, örömmel és büszkeséggel tölti el őket, hogy részt vehetnek abban.**

„Ez a projekt sokat segített azt gondolom, hogy elég sokat fejlődtem [...]. Sokat segített, mind a közösség, amibe bekerültünk, mind itt a rádióban a mentorok. Egyértelmű előrelépés volt minden szempontból.”

„Segített nekem ez a projekt, mert egyébként nem jutottam, nem juthattam volna be konkrétan egy médiába dolgozni [...].”

„[...] azért valljuk be, hogy így gyakornokként konkrétan egy rádióhoz bekerülni és itt már mindenkit ismerni, [...] azért bizony vannak súlyosabb és jelentősebb nevek, akivel jó napi szinten is összefutni.”

„Leginkább azt köszönöm ennek a képzésnek, hogy lehetővé tette azt számomra, ami egyébként majdnem lehetetlen lett volna, hogy egy országos sugárzású rádióhoz bekerüljek, akár csak gyakornokként is.”

„[...] azt gondolom, ez itt tökéletes, még ha el tudom képzelni magamat másba, akkor is nagyon jó, mert kapcsolatokat tudok teremteni, van előrelépési lehetőség. [...] Most vagyok egy olyan helyzetben, ami egy jó pozitív helyzet. Vagyok egy tévében, tudok itt dolgozni, és ha egy évvel ezelőtt valaki ezt mondja nekem, akkor valószínűleg összeteszem a kezem és azt mondom, hogy ez tökéletes lenne. [...] Pont ezelőtt a pályázat előtt kilincseltem rengeteg tévénél, rádiónál. Mentem önéletrajzzal és a portánál nem jutottam tovább [...]. Mint ahogy most is, itt is milyen nehéz bejönni, ha az embert nem ismerik. Na, most ez alapján, ez a pályázat hatalmas dolog [...] olyan szempontból is, hogy most itt ülünk és beszélgetünk. Mert egyébként meg semmi esély rá. Én halottam a rádióban ezt a pályázatot anno, hogy most itt ülök, ennek köszönhető. Tehát, hogy hogyan értékelem a pályázatot? Szuper.”

A jövőre vonatkozó tervek tekintetében a megkérdezettek saját szándékaikat illetően biztosak, a lehetőségek vonatkozásában azonban némi bizonytalanságról nyilatkoztak. Minden gyakornok szeretne a médiában maradni, akár a most betöltött pozícióban, akár a szakmán belül más területen. Többségük úgy vélekedik, hogy ennek lehetősége leginkább az általános gazdasági helyzettől, illetve a gyakorlati helyének gazdasági körülményeitől függ, melyek általuk nem befolyásolható, külső tényezők. Abban is azonos állásponton voltak a megkérdezettek, hogy

esetleges további foglalkoztatásuk nagyban múlik azon is, hogy a gyakorlati idő alatt milyen teljesítményt nyújtanak, mennyire sikerül beilleszkedniük, teljes értékű munkatárssá válniuk. **A siker érdekében tehát saját meglátásuk szerint ők maguk is sokat tehetnek, erre vonatkozó szándékukat kivétel nélkül mindannyian meg is fogalmazták.** Ezzel kapcsolatos a néhány gyakornok által megfogalmazott probléma is, miszerint a foglalkoztatásuk nem, vagy csak nagyon szűkösen termeli ki számukra a megélhetés költségeit. Bízunk benne, hogy a jövőben ez a helyzet változik, természetesen szívesen dolgoznának többet, ha az ezáltal megemelkedő fizetés lehetővé tenné számukra, hogy kizárólag ebből a munkából éljenek meg.

*„A munkámtól függ egyértelműen, hogy fognak-e a negyedik hónap után alkalmazni.
[...] Tudom, hogy kell oda ember, viszont azt is tudom, hogy nem kell mindenféle ember minden áron. Igenis fontos, hogy ki hogyan végzi a munkáját.”*

Összefoglalóan elmondható, hogy a gyakornokok minden tekintetben elégedettek a képzéssel, illetve általában a projekttel, kimondottan sorsfordító jelentőségű lehetőségként élik meg azt.

VI. A képzés mentorainak és közvetlen vezetőinek tapasztalatai a foglalkoztatás időszakában

A programban mentorként és közvetlen vezetőként szerepet vállaló munkatársakkal a gyakorlati képzés első hónapjának elteltét követően készültek el a második körös interjúk. A szakembereket a gyakornokok kiválasztásának szempontrendszeréről, munkahelyen történő befogadásáról, a velük szemben támasztott elvárásokról és a megfelelés mértékéről kérdeztük, illetve a szakmai fejlődéssel kapcsolatos, valamint a projekt egészének értékelésére vonatkozó kérdésekre adtak válaszokat

A beilleszkedés a mentorok véleménye szerint minden esetben zökkenőmentesen zajlott, mind a televízió, mind pedig a rádió munkatársai szervezetüket kiemelkedően befogadó intézményként tartják számon, így a programban részt vevő roma származású, illetve fogyatékkal élő fiatalokkal való foglalkozás nem jelentett különösebb kihívást számukra, ahogyan újdonságot sem, hiszen korábban is foglalkoztattak hátrányos helyzetű munkavállalókat. A mentorok kiválasztásakor szempont volt, hogy értékrendjükben, személyes attitűdjükben is a lehető legjobban képviseljék a szervezetnek ezen nyitottságát. Összességében a mentorok meglátása szerint a befogadás eleve adott volt mindkét intézményben, így a gyakornokok munkába állásakor nem jelentkezett konfliktus.

„Az ATV-re abszolút mondható, hogy befogadó média. [...] nyilván fontos számunkra, hogy ezeket az embereket, ha megfelelő a képzettségük és a hozzáállásuk, akkor feltétlenül integrálni kell. Az ATV-nél ilyen szempontból semmilyen megkülönböztetés nincs. Itt a képesség, teljesítmény, szorgalom, hűség számítanak [...]”

„[...] meg kell találnom a szervezeten belül azokat az embereket, akik elég rugalmasak a mentoráltak foglalkoztatása során. [...] Én olyat kerestem, akiről feltételeztem, hogy türelmesebb, megértőbb, felfogja ezt a nagyon bonyolult szociálpolitikai küldetést, amit az Unió magára vállalt. Itt nem csak arról van szó, hogy valakit meg kell tanítani számolni, hanem meg kell tanítani a huszonegyedik század első évtizedének múltján való tempóhoz igazodni.”

„Mindenképpen pozitívan ítélem meg, jól beilleszkedtek, szeretnének minél többet tanulni és megbízhatóak. Pozitív a véleményem a munkájukról és a hozzáállásukról.”

A munkavállalóként a programban lehetőséget kapó gyakornokok kiválasztása a mentorok elmondása szerint a képzés első szakaszának tapasztalatai alapján nem jelentett különösebben nehéz döntést. **A tanulók a képzés alatt munkájukkal, hozzáállásukkal, szorgalmukkal már**

bizonyítottak, a foglalkoztatók által megfogalmazott kritériumrendszer pedig a képzés kezdetétől transzparens módon elérhető volt a gyakornokok számára, így a döntés egyik oldalról sem volt kiszámíthatatlan. A program felzárkóztató, esélykiegyenlítő küldetése mellett a munkavállalóként való továbbfoglalkoztatás, illetve az erre való kiválasztás során tisztán piaci szempontokat szem előtt tartott logika is érvényesült, melynek részleteivel, a követelményrendszerre gyakorolt hatásával a tanulók is mindvégig tisztában voltak.

„Nagyon egyszerű volt kiválasztani azt a három embert, aki maradjon. Akin látszott, hogy bármi lehet belőle. Én nagyon szigorúan vettem azt, hogy csak az maradhat a rádióban, aki a négy hónap letelte után és a Klub Rádió számára kötelezettséget jelentő négy hónap foglalkoztatási periódusban előállítja azt a jövedelmet, amennyibe kerül. Tehát ez nem egy szociális foglalkoztató, hanem egy munkahely. Egyébként azt gondolom, hogy az első perctől ezt mondtam, hogy az Uniós modellbe az a tiszteletre méltó, hogy kikényszeríti a foglalkoztatóból, a vállalkozóból, hogy annyi energiát öljön a foglalkoztatásba, hogy számára utána ez már ne veszteség legyen, amikor alkalmazni kell a mentoráltakat. Én ezt komolyan vettem és egyszerűen mindig meg is mondtam a szemükbe.”

*„**Akik hárman itt maradtak, a feladatok ellátása alapján és a hozzáállás alapján lettek kiválasztva. Ők voltak azok, akik minden idejükben ezzel foglalkoztak, és lehetett érezni, hogy annyira akarják, és nagyon szeretnék csinálni. Akár még szabadidejükben is itt voltak és láttuk, hogy van előttük cél és tényleg ezt komolyan gondolják.**”*

A gyakornokokkal szembeni elvárásokról a mentorok a kiválasztás szempontjaival összhangban az érdeklődésen és tehetségen kívül az alapvető munkavállalói erényeket emelték ki, mint a megbízhatóság, pontosság, terhelhetőség. Külön hangsúlyozott kritérium volt, hogy a felvett gyakornok minél hamarabb képes legyen az önálló munkavégzésre, ezzel együtt mindhárom mentor által deklarált alapvetés, hogy egészében is ugyanazok az elvárások kell vonatkozzanak a gyakornokokra a foglalkoztatás ideje alatt, mint más munkavállalókra. **A képzés második szakaszában (a felzárkóztatás és felkészítés után) a differenciált megközelítés háttérbe szorult, helyette az egyenlő esélyek és azonos bánásmód elve került fókuszba.**

„Az elvárásaim a pontosság, megbízhatóság, talpraesettség, önálló munkavégzésre képesek legyenek [...] de ezeknek mindnek megfelelnek.”

„Nem arról van szó, hogy itt egyszerűen ellébecolnak, hanem meg kell tanulniuk, hogy utána hasznára legyenek a cégnek, és ne úgy nézzünk rájuk, hogy kapnak pénzt, miközben nem termelik meg az árát.”

„Az elvárásaink, hogy dolgozni kell mindenképpen. Van munkaidejük, leszerződünk

velük, ugyanolyan elvárások vannak feléjük, mint bárki felé, aki munkavállaló itt.”

A szakmai fejlődés vonatkozásában a mentorok alapvetően elégedettek, bár elmondásuk szerint a gyakornokok elvárásai, prekoncepciói esetenként a médiáról kialakult hamis képből táplálkoznak, így előfordult – például a pozíciók kijelölésénél – hogy elsöre nem találkozott a szervezet és a gyakornok elképzelése. **Abban minden megkérdezett egyetértett, hogy a projekt vitathatatlanul egyik legfontosabb hozadéka a gyakornokok számára az, hogy megnyitja előttük a média világát, olyan lehetőségekhez juttatva ezzel őket, melyeket más módon nem szerezhettek volna meg.** Közös vélemény az is, hogy a gyakorlati képzésre rendelkezésre álló idő elmélyültebb, alaposabb bedolgozáshoz ugyan nem, de ahhoz mindenképpen elég, hogy a gyakornok megteremtse az önerőből való továbblépés feltételeit.

„Szakmailag abszolút érezhető a fejlődés. [...] Érezhető, hogy egyrészt ez a létük, és az, hogy legyen munkájuk és azt csinálhassák, amit szeretnek. Nagyon szorgalmasak.”

„Én mindenképpen azt gondolom, volt értelme ennek a projekteknek, de a diákok azt hiszik, hogy a televízió abból áll, hogy most rögtön műsorvezetők lesznek.”

„Az biztos, hogy van erre szükség. Ezek a gyerekek, akik itt feltűntek, ezek a saját erejükből ilyen helyzetbe soha nem kerülhettek volna. [...] Olyan referencia keletkezett az életükben, amit az álláskereső túlnyomó többsége soha nem fog tudni megszerezni.”

A program hasznosságát a társadalmi előítéletesség csökkentése és a hátrányos helyzetű fiatalok élethelyzetének, esélyeinek jobbítása aspektusából egyaránt rendkívül nagyra értékelték a programban mentorként tevékenykedő szakemberek. Abban is egyezett a véleményük, hogy a szemléletváltás bizonyos vonatkozásban a programba bevont tanulók irányába is hat, és ez a hatás is rendkívül hasznos, amennyiben a gyakornokok saját szociális hálójukban megosztják a munkahelyen szerzett tapasztalataikat, miszerint velük szemben is pontosan ugyanazt az elvárás rendszert alkalmazza a foglalkoztató, amit másnál.

„A munkahelyteremtés [...] mindenképp fontos szerintem és ők nagyon jól beilleszkedtek. Azt gondolom, olyan szempontból fontos, hogy minél több roma ember tudjon bekerülni így, ilyen helyekre, ahol ők is ugyanúgy megmutathatják, hogy ugyanarra képesek.”

„A projektről azt gondolom, hogy van értelme [...] fontos integrálni ezeket a gyerekeket és megmutatni nekik a média valóságos arcát. Lássák, hogy itt munka van, hogy itt dolgozni kell és, hogy nekik is legyen lehetőségük legalább belekóstolni. Azt gondolom, aki tényleg nagyon agilis és kitaró, az azért meg tud kapaszkodni egy ilyen lehetőség

alkalmával.”

A befogadás, beilleszkedés tekintetében a közvetlen vezetők is elégedettek voltak. Meglátásuk szerint a minden új munkatárs beilleszkedésekor szokásos potenciális konfliktusforrásokat a gyakornokok ügyesen kezelték, illetve a televíziónál és a rádiónál is jellemzően elfogadó, barátságos munkahelyi környezet is segített abban, hogy a beilleszkedés problémamentes, gördülékeny legyen. A szakemberek elmondása szerint ez a folyamat részben eltérő módon alakult, mint általában a máshonnan érkező gyakornokoknál szokásos, leginkább azért, mert a program keretében foglalkoztatott fiataloknak a más esetben is meglévő nehézségeken kívül hátrányos helyzetükből adódó vélt vagy valós extra akadályokkal is meg kellett küzdeniük. Ez azonban a megkérdezettek szerint nem hátráltatta a beilleszkedés folyamatát, ami leginkább a kollektívák preconcepcióktól mentes, elfogadó, befogadó beállítottságának köszönhető. A szakemberek szerint hiányosság a munkakörnyezethez és a munkatársakhoz való alkalmazkodásban nincs, ami még elérendő feladat, az a munkavégzés területén mutatkozik. Az eddig eltelt, viszonylag rövid idő az oka annak, hogy a munkavállalók még nem minden esetben kezelhetők önállóan dolgozni tudó, teljes értékű munkatársként. Ezt azonban mindketten természetesnek, a tanulási folyamat részeként értelmezendő fokozatnak tekintik.

„Igyekeznek, az látszik, de hát azért még ez hosszú út. [...] Azért maradt bennük megfelelő mennyiségű bizonytalanság, hogy vajon amikor élesben kell dolgozni, az jó lesz-e, de közben pedig már az interjúzás szempontjából szereztek annyi rutint, hogy technikai problémáik nincsenek.”

„Egy számukra teljesen idegen környezetben kell nekik érvényesülni és ezt, ahogy én nézem, nagyjából sikerült elsajátítaniuk. [...] Megpróbálnak minden helyzetet úgy kezelni, hogy ne tűnjenek nagyon kívülállónak, megpróbálnak azonosulni a munkahelyüknek légkörével és az ott dolgozóknak a személyiségével és munkáhozállásukkal. [...] abszolút jól felvették a ritmust.”

A közvetlen vezetők úgy nyilatkoztak, hogy a gyakorlati munka kezdeti szakaszának lezárulta után nagyon hamar valós feladathelyzetekbe kerültek a munkavállalók, ahol már a velük szemben támasztott elvárások a legtöbb tekintetben megegyeznek a többi munkavállalóval szemben alkalmazottakkal. A gyakornokok munkáját csak a mindenkori tudásszintjük függvényében értelmezik differenciáltan, a munkavégzéssel kapcsolatos egyéb szempontokat ugyanúgy érvényesítik tevékenységük értékelésekor, mint más kollégák esetében. **Mindkét szakember úgy látja, a gyakornokok terhelhetősége a munkába állás után ugrásszerűen megnőtt és fokozatosan, de viszonylag rövid idő alatt képesek voltak felvenni azt a munkatempót, ami szokásosan elvárt.**

„Most már abszolút olyan elvárásaink vannak feléjük, mint bárki mással szemben. Nyilván, ahogy telik az idő, úgy egyre inkább lehet őket terhelni, de most már azt, amit rájuk bízunk feladatot, úgy bízunk rájuk, hogy a tudásuknak megfelelően, de azt száz százalékosan el kell végezniük. Ebben pedig úgy kell teljesíteniük, ahogy bárki másnak.”

„Előrelépés, hogy addig, míg gyakorlat alatt egy hét alatt két interjú készült el, most azért van olyan kolléganő, hogy naponta egy-egy anyagot el kell készítenie, vagy meg kell vágnia. Most egyszerűen többet csinálnak, és egyre rövideül az az idő, amit dolgoznak vele. Egyszerűen rutint szereznek.”

A szakmai fejlődés tekintetében mindkét közvetlen vezető elégedett, úgy vélekednek, hogy a munkatársnak választott gyakornokok jó elméleti felkészítés után már az első néhány hétben számottevő haladást mutattak. A gyakornokok kvalitása, rátermettsége alapján ugyan eltérő képet mutatnak, de egészében minden kiválasztott képességeivel elégedettek, ahogyan abban is egyet értettek, hogy a szakmai fejlődésnek a sikerek ellenére is még nagyon az elején járnak, a biztató jelek mellett fontosnak tartották megjegyezni, hogy a későbbiekben is szorgalomra, kitartásra és rengeteg munkára lesz szükség.

*„Az alatt a három-négy hónapos képzés alatt valaki, aki nem szakirányú egyetemet végzett, [...] nem lehet olyan szintre hozni, hogy azonnal élesbe, adásba kerüljön, műsort vezessen [...]. Most kezdődik ez a munka, eddig megtanulták, hogy melyik végét kell fogni a mikrofonnak. [...] Szóval rettentő sok és még nagyon az elején vagyunk. Én **nekem az tetszik, hogy van bennük ambíció, akarják, nem adják fel.** [...] hosszú út, amíg eljutunk valahová. Például, hogy önállóan húsz-harminc perces összeállításokat készítsenek, de hát másnak az évekig tart, nem várhatunk el tőlük többet, mint bárki mástól.”*

„Nyilván felügyelettel, tehát oda kell rájuk figyelni, és hogy ha valamit nem jól csinálnak, egyből mondani, hogy azt hogyan kéne, de abszolút tanulékonyak és szerintem jól csinálják. [...] az elmúlt hónapoknak a tanulása és kiképzése folyamán ők már nagyon jó munkaerővé váltak, de ez csak és kizáróan ennek köszönhető, hogy ők szorgalmasan tanultak és bejártak gyakorolni.”

A projekttel kapcsolatban megfogalmazott általános vélemény, tapasztalat mindkét közvetlen vezető részéről pozitív. Javaslatként került megfogalmazásra, hogy a gyakorlati képzési szakaszt hosszabbá téve a jelenleginél alaposabb, elmélyültebb tudásátadás valósulhatna meg. **Kiemelték, hogy általában a gyakornokok foglalkoztatásával járó projektekhez képest az ebben a programban részt vevő fiatalok hozzáállása, szorgalma kiemelkedő, ennél fogva az egész képzés is sokkal sikeresebb, mint más gyakornoki foglalkoztatás esetében.**

„Én azt gondolom, hogy tényleg minden szakmánál nagyon kevés a négy hónapos gyakorlat, az újságírásnál meg pokoli kevés. Itt nálunk egy egyetemről kikerülő fiatal, aki el kezd gyakorlatozni egy, vagy másfél év után lesz munkatárs, ha lesz [...]”

„Azért jó egy ilyen projekt, [...] mivel ez egy jól ellenőrzött gyakorlat volt - nem úgy volt, mint más iskolában, hogy eljönnek ide kötelező gyakorlatra, hogy meglegyen a negyven órájuk és utána elfelejtik az egészet [...]”

A program társadalmi hasznosságáról is egyező véleményen volt a két szakember. Egyértelműen szükségesnek és hasznosnak értékelték a projektet ebből a szempontból is, hozzátéve, több ilyen kezdeményezésre lenne szükség, hogy minél nagyobb számban – és a média minél változatosabb területein elhelyezkedve – kerüljenek ki ezekről a képzésekről olyan szakemberek, akik szerepet vállalhatnak a társadalmi szemléletformálásban.

„A médiában ők a legnagyobb befolyást akkor tudnák elérni, ha mondjuk műsorvezetők lennének [...]. Ők belső munkát végeznek, [...] a szűkebb környezetükre tudnak hatással lenni, de az is nagyon fontos.”

„Szükség van ilyen projektekre. Ez egy jó tapasztalatszerzés volt [...]. Szerintem ez egy nagyon jó kezdeményezés, biztos ők is el fogják mondani, hogy nekik ez mennyiben kiugrási lehetőség, vagy, hogy tényleg hogyan fogadják be őket [...]. Persze, szerintem ez nem kérdés, hogy szükség van-e rá [...] a hátrányos helyzetűeknek meg kell adni az esélyt, hogy leküzdjék ezt a hátrányt [...]”

A televízió és a rádió részéről a programban mentorként és közvetlen vezetőként szerepet betöltő szakemberek tapasztalatai mind a képzésről, mind a gyakorlatozókról egészében pozitívak, a program sikerességéhez véleményük alapján nem fér kétség.

Összegző megállapítások

- A kutatás során megkérdezett gyakornokok, majd munkavállalók, a mentorok, közvetlen vezetők és a két fogadó intézmény közvetlen munkatársai maximális elégedettségének adott hangot a projekttel kapcsolatban.
- A képzési időszakot illetően úgy nyilatkoztak, hogy tapasztalatuk szerint mind a tananyag összeállítása, mind a lebonyolítás professzionális.
- A gyakornokok által külön kiemelt pozitívum volt az oktatók, előadók, tanárok szakmai felkészültsége, illetve a hazai média világában betöltött meghatározó szerepe, mely nagyban erősítette hitelességüket.
- Az oktatás szervezőiről, a tanárokról és a gyakorlati helyeken a képzésbe bekapcsolódó szakemberekről a gyakornokok jó véleménnyel voltak. Többen kiemelték a projekt vezetőinek, illetve a képzés közvetlen irányítóinak segítőkész hozzáállását.
- A gyakornokok és a segítő szakemberek a projekt egyik járulékos hozadékaként a kapcsolatépítést is megnevezték. A gyakornokok közül többen is fogalmaztak úgy, hogy a projektben való részvételük egy kiugrási lehetőség, mely egy új élet, egy régóta várt felívelés kezdetét, vagy éppen személyiségük kiteljesedésének lehetőségét jelenti számukra.
- A programban résztvevő gyakornokok felkészültségéről, munkájukról a mentorok pozitív véleményen voltak, a hallgatók lelkesek, örömmel fogadják a szakemberek által átadott tudást, nagy lehetőségként élik meg, hogy betekintést nyerhetnek a média világának működésébe.
- A szakmai fejlődés a megkérdezett mentorok többsége szerint nem feltétlenül az egyetlen célja a projektnek. A hátrányos helyzetű fiatalok számára a befogadó közösséggel való találkozás, azaz a rendkívül zártnak tudott média irányukba tanúsított nyitottságának élménye már önmagában is rendkívül kedvező hatású.
- A gyakornokok felkészültségéről, illetve általánosságban a gyakorlati idő alatt végzett munkájukról a megkérdezett munkatársak és a közvetlen vezetők nagyon jó véleménnyel voltak.
- A munkavállalás időszakából származó tapasztalatok szerint a gyakornokok munkáját irányító kollégák mentori, vezetői tevékenységével maximálisan elégedettek, ahogyan általában a munkahelyi légkörrel, fogadtatással is.
- Szakmai fejlődésük saját megítélésük szerint a munka során rendkívül felgyorsult, az elméleti képzés keretében tanultak kiváló alapként szolgáltak, a gyakorlati képzés pedig a szakmában általában is jól használható, sehol máshol meg nem szereshető tudással

gazdagította őket. Emellett a gyakorlati helyen történő napi rendszerességű munkavégzés felbecsülhetetlen értékű kapcsolati tőke felépítéséhez is hozzásegítette a hátrányos helyzetű, roma, illetve fogyatékkal élő munkavállalókat, mely önmagában jó lehetőségeket nyit meg a továbblépésre.

- A mentorok foglalkoztatás idején kialakult véleménye, tapasztalatai egészében kedvezőek a projekt teljes működésére nézve. Megállapítható, hogy a mentorálást vállaló szakemberek a rendszert belülről megítélve összességében minden folyamatot jól működőnek és hasznosnak látnak.
- A gyakornokok szakmai és személyes fejlődését tekintve is pozitív képet rajzolnak fel, így a projekt a mentorok nyilatkozatait alapul véve is sikerként könyvelhető el.
- A televízió és a rádió részéről a programban közvetlen vezetőként irányító szerepet betöltő szakemberek tapasztalatai mind a képzésről, mind a gyakornokokról egészében pozitívak, a program sikerességéhez véleményük alapján nem fér kétség.
- A társadalmi hasznosság, illetőleg a képzésben részt vevő fiatalok életére gyakorolt kedvező hatás úgyszintén vitán felül áll, összefoglalva tehát megállapítható, hogy a vállalt elérések a szakmai irányítást ellátó vezetők és mentorok értelmezésében is maximálisan teljesültek.